

ПРОГРАМА

для загальноосвітніх навчальних закладів

**(технологічний, природничо-математичний, спортивний напрями,
суспільно-гуманітарний напрям (економічний профіль))**

Українська мова

10-12 класів

Рівень стандарту

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Українська мова є державною мовою України. Це передбачає її пріоритетне використання в усіх сферах суспільного життя. Оволодіння українською мовою учнями класів технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) сприяє залученню до надбань культури українського народу, виробляє почуття впевненості у власних силах, допомагає свідомо мотивувати вибір майбутньої професії.

Відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти, з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій до мовної освіти, завданнями освітньої галузі в старшій школі є подальший розвиток базових лексичних, граматичних, культуромовних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок на основі узагальнення й поглиблення знань учнів про мову як суспільне явище, вироблення комунікативних умінь і навичок ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях.

Мета курсу української мови в класах технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) полягає в узагальненні й систематизації знань, набутих у процесі вивчення основного курсу української мови, а також їхньому поглибленні відповідно до вимог, що ставляться перед абітурієнтами і студентами середніх та вищих навчальних закладів природничо-математичного профілю, піднесенні культури мовлення учнів, насамперед через удосконалення вмінь ефективного оперування мовними і мовленнєвими знаннями, зокрема стилістичними, текстотворчими, риторичними.

Навчальні завдання:

- виховання в учнів почуття національної свідомості, що значною мірою сприяє підвищенню мотивації вивчення української мови;
- формування комунікативної, мовної, мовленнєвої, предметної, прагматичної, соціокультурної компетентностей учнів на основі свідомого опанування мовної і мовленнєвої теорії;
- корекція орфографічної та пунктуаційної грамотності старшокласників;
- збагачення словникового запасу учнів термінологічною лексикою та фразеологією.

Отже, у процесі навчання української мови в класах технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) необхідно розв'язати важливі загальноосвітні, виховні й практичні завдання, а саме:

- підготувати старшокласників до використання мовних ресурсів в усіх ланках виробничої та невиробничої сфери;
- сформувати в них уміння й навички доцільного використання мовних засобів у різних життєвих ситуаціях із дотриманням українського мовленнєвого етикету;

- виховувати в старшокласників шанобливе ставлення до української мови як до державної;
- створити умови для свідомого опанування учнями міцних знань про українську мову (її лексичний склад, граматичну будову, текстотворчі ресурси як основи для формування мовних і мовленнєвих умінь і навичок);
- виробити в старшокласників потребу в постійному вдосконаленні рівня знань, культури мовлення.

Крім того, вивчення української мови сприяє розв'язанню й загальнопедагогічних завдань, найважливішими серед яких є:

- інтелектуальний і соціокультурний розвиток учнів;
- розвиток логічного й образного мислення;
- формування в учнів умінь самостійно підвищувати рівень знань із предмета та удосконалювати культуру мовлення.

Зміст програми диференційовано за взаємопов'язаними змістовими лініями: *мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною*.

Мовленнєва змістова лінія передбачає засвоєння учнями профільних класів мовленнєвознавчих понять, на основі яких формуються вміння й навички в різних видах мовленнєвої діяльності — аудіюванні, читанні, говорінні, письмі. Орфографічно-пунктуаційний практикум передбачає систематичне, розосереджене удосконалення правописної грамотності учнів.

Мовна змістова лінія орієнтує на удосконалення знань мовної системи — інструментарію формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетентностей учнів профільної школи.

Соціокультурна змістова лінія ґрунтується на розумінні мови як носія культурних цінностей, основи професійного становлення людини, засобу формування мовної картини світу.

Діяльнісна змістова лінія визначає найважливіші загальнонавчальні вміння й навички, що забезпечують інтелектуальну, пізнавальну, творчу діяльність учнів профільних класів.

З метою урахування потреб учнів профільної школи в удосконаленні особистісних мовотворчих якостей та підготовці до професійної діяльності програмою передбачено засвоєння відомостей з практичної стилістики, культури мовлення, основ риторики, елементів комунікативної лінгвістики. Ці відомості спрямовані на поглиблення знань про мовні норми, вивчення мови в реальних процесах спілкування, стилістичні особливості мовних одиниць, риторичні поняття та їх доречне застосування в усному й писемному мовленні старшокласників.

Провідними для класів технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) виступають принципи пізнавально-практичної, комунікативної й функціонально-стилістичної спрямованості навчання мови для підготовки особистості випускника, яка вільно володіє мовою в усіх сферах суспільної діяльності.

Важливим є принцип вивчення мови в міжрівневих, внутрішньорівневих і міжпредметних зв'язках, що передбачає врахування того, що мова є складною багаторівневою системою, рівні якої містять набір певних мовних одиниць, тісно пов'язаних між собою. Врахування цих зв'язків під час вивчення української мови дасть учням змогу усвідомити мову як систему, що постійно розвивається, удосконалюється, збагачується, а також осмислити внутрішні закономірності кожного рівня мови.

З метою пізнання структури, семантики й функціонування мовних одиниць важливе значення мають міжпредметні зв'язки з іншими предметами при викладанні української мови. Мова має точки дотику з усіма шкільними предметами, оскільки є засобом їх вивчення й засвоєння. У класах технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) окреслюються зв'язки мови з фізикою, математикою, біологією тощо. Учителі-словесники працюють з відповідними термінами на спеціально відведених уроках (під час вивчення лексикології). Математичні терміни застосовуються при вивченні числівника, крім того, систематично використовують відповідний дидактичний матеріал під час опрацювання інших тем.

Принцип використання мовленнєвої практики для засвоєння теорії мови і, навпаки, – теорії мови для розвитку мовлення містить у своєму формулюванні основні вимоги до організації навчання української мови в школах природничо-математичного профілю.

Основними положеннями організації навчання української мови в школах природничо-математичного профілю виступають принципи: природовідповідності, що враховує вікові, етнопсихологічні особливості учнів; зв'язку теорії з практикою, згідно з яким устанавлюється правильне співвідношення теорії з практикою, стосовно класів технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) домінує практична спрямованість уроків української мови; культурологічний, що сприяє всебічній реалізації міжпредметних зв'язків мови з історією, літературою й мистецтвом. Принцип системності сприяє усвідомленню мови як системи, що постійно розвивається, удосконалюється, з одного боку, з іншого – передбачає цілеспрямоване системне засвоєння мовних одиниць, що є ґрунтом для формування мовленнєвих умінь.

Необхідність упровадження принципу емоційності переконливо доведена в лінгводидактичних студіях В. Сухомлинського та М. Стельмаховича, оскільки емоційність дає змогу забезпечити мовний розвиток учня на основі єдності його душі, серця й розуму, тобто спонукає школяра сприйняти мовну науку щиро, як найбільш потрібну, рідну, максимально мобілізувати його увагу, пам'ять, уяву, мислення й волю. Тому цей принцип відносимо до основних у школах природничо-математичного профілю.

Важливим є врахування вимог принципу креативності, суть якого

полягає в забезпеченні результативної творчої мовленнєвої діяльності учнів.

Особливої уваги вимагає принцип стимулювання самоосвіти й самостійності в навчанні. Видатний німецький педагог А. Дістервег писав: "Розвиток і освіта жодній людині не можуть бути загадані чи повідомлені. Будь-хто, хто бажає до них залучитися, повинен досягнути цього власною діяльністю, власними силами, власним напруженням..." Для учнів старших класів технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) самостійна діяльність – один із основних видів навчальної роботи, тому успіх залежить від організації активної діяльності старшокласників. Вивчення української мови в старших класах технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) зумовлює такі змістові елементи самостійної роботи учнів, як уміння слухати й конспектувати лекції, об'єктивно й критично оцінювати виступи однокласників на семінарах, робота з лексикографічними й довідковими виданнями, електронними джерелами інформації тощо. Самостійна робота старшокласників може полягати й у глибокому й детальному вивченні окремих положень, насамперед з риторики, культури мовлення. Самостійна робота допомагає закласти основи мовної й загальнокультурної підготовки учнів, широко використовувати їхні індивідуальні особливості.

Для старшокласників важливим є усвідомлення значення української мови у вирішенні професійних завдань, тому навчання слід будувати за проблемно-ситуативним принципом, використовуючи імітаційне моделювання ситуацій, спонукаючи учнів до роботи з довідковими, лексикографічними виданнями, а також пов'язаної з майбутньою професійною діяльністю.

Принцип урахування життєвої перспективи тісно пов'язаний із попереднім, його суть полягає в репрезентації інформації, що дозволяє вирішувати життєві завдання, зокрема відомостей з риторики, стилістики, культури мовлення тощо.

Необхідно враховувати принцип комплексного розвитку всіх сфер особистості учня – когнітивної, емоційно-вольової, етичної. Традиційно склалося, що в процесі навчання створюються найсприятливіші умови для розвитку здебільшого пізнавальної сфери особистості, що знижує результативність навчання, тому важливо залучити інші сфери особистості, забезпечити розвиток творчого потенціалу старшокласників.

У старших класах вивчення нового матеріалу з української мови не є основною функцією, отже, важливим є надання допомоги учням в узагальненні й систематизації отриманих раніше знань, що припускає здійснення різнобічної діяльності, реалізується на уроках різного типу, при цьому часто учні стають справжніми співавторами уроку. Тому важливо дотримуватися принципу спільної діяльності педагога й учнів.

Принцип актуалізації результатів навчання припускає обов'язкове

використання результатів навчання на уроці й у позакласній роботі з предмета.

Позалінгвальний передбачає врахування суспільних умов, у яких функціонує мова. Цей принцип допоможе, наприклад, пояснити причини лексичних запозичень, переосмислення значень деяких слів тощо.

Учителі повинні усвідомлювати особисту відповідальність за підготовку майбутнього фахівця, який не може виконувати свої функціональні обов'язки без належного знання державної мови.

Програма реалізує низку підходів до навчання української мови в класах технологічного, природничо-математичного, спортивного напрямів, суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль), зокрема *особистісного підходу* – найважливішої умови розкриття внутрішнього потенціалу учнів з метою активізації їхньої пізнавальної діяльності так, щоб сформувати в учнів старшого шкільного віку вміння й навички створювати усні або писемні власні висловлювання відповідно до ситуації спілкування; *психологічного підходу*, що дозволяє урахувати психологічні чинники, притаманні старшокласникам, їхні здібності, інтереси, уподобання тощо. Це реалізується насамперед у доборі відповідного дидактичного матеріалу, форм, методів навчання, що спонукали б учнів до самостійної й дослідницької діяльності. Дотримання *психолінгвістичного підходу* допомагає врахувати своєрідність навчання предмета в школах з російською мовою навчання, що реалізується насамперед у меті, завданнях, змісті курсу, доборі форм, методів навчання. *Загальнодидактичний підхід* передбачає врахування загальнодидактичних принципів навчання – науковості, доступності, системності й послідовності тощо. *Системно-лінгвістичний підхід* зумовлює вивчення мови як системи, що постійно розвивається й удосконалюється. З цією метою до змісту розробленої програми було введено тему «Рівні мовної системи». *Професійно спрямований підхід* урахує експліцитну та імпліцитну професіоналізацію курсу, що забезпечується формуванням стійкої мотивації до вивчення предмета, відповідною орієнтацією ситуативних завдань, добором дидактичного матеріалу, збагаченням словника учнів термінологічною лексикою. *Комунікативно-діяльнісний підхід* передбачає засвоєння мови в її комунікативній функції на основі залучення учнів до спілкування з конкретно визначеною метою, що спонукає до моделювання різноманітних комунікативних ситуацій, зокрема професійно орієнтованих, наприклад, „Перший робочий день”, „Прийом на роботу”, „Ділові переговори” тощо. В основу цього підходу покладено мовленнєву діяльність учня (аудіювання, говоріння, читання і письмо). *Функціонально-стилістичний підхід*, тісно пов'язаний з системно-лінгвістичним, реалізується через розгляд особливостей функціонування мовних одиниць на всіх рівнях мовної системи з урахуванням типу, стилю й жанру мовлення. Реалізація цього підходу забезпечується через упровадження текстів на різних носіях як основного засобу навчання, що сприяє ілюструванню функцій одиниць усіх мовних

рівнів. Значну роль має *соціокультурний підхід*, що допомагає репрезентувати відомості про матеріальну й духовну культуру українського народу, соціокультурні стереотипи мовленнєвого спілкування.

10-й клас
(35 год, 1 год. на тиждень)

Мовленнєва (комунікативна) змістова лінія
(19 год.)

Зміст навчального матеріалу	Навчальні досягнення учнів
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І СПІЛКУВАННЯ (3 год.) Поняття культури мовлення і спілкування. Спілкування як обмін інформацією. Професійне спілкування. Особливості усного й писемного спілкування. Діалог, монолог, полілог у професійному спілкуванні. Контактне й дистантне спілкування. Вербальні і невербальні засоби спілкування. Мовленнєва діяльність. Рецептивні і продуктивні види мовленнєвої діяльності. Сприйняття, розуміння, відтворення, створення інформації. Вимоги до культури мовлення: змістовність, логічна послідовність, багатство мовних засобів, виразність, точність, доречність, правильність. Особливості національного мовленнєвого етикету. Етичні норми мовленнєвої культури. Етика професійного спілкування. ВИДИ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Сприйняття чужого мовлення Аудіювання (2 год.) Аудіювання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення. Слухання й розуміння текстів професійної тематики. Визначення ключових слів, виділення термінів у текстах професійної тематики. Складання плану почутого, тез,	Учень (учениця): <i>розуміє</i> сутність спілкування як важливої форми взаємодії людей, розрізняє його види; <i>знає</i> особливості усного й писемного мовлення; монологічного й діалогічного, контактного й дистантного; <i>оперує</i> відомостями про мовлення і спілкування, зокрема професійне; <i>використовує</i> вербальні й невербальні засоби спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності; <i>дотримується</i> норм культури мовлення; <i>дотримується</i> норм українського мовленнєвого етикету. <i>сприймає</i> усне мовлення за допомогою слуху; <i>виділяє</i> ключові слова, терміни, визначати предмет мовлення, основну тезу в прослуханому тексті; <i>складає</i> план почутого, тези,

конспекту, тематичні виписки, цитати. Цільове аудіювання із визначеним завданням. Прослуховування аудіотекстів з метою підготовки власного виступу.

Читання (2 год.)

Читання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення з використанням способів поглибленого, ознайомлювального, швидкого читання, читання-сканування. Виділення ключових фраз і слів у прочитаному. Визначення пізнавальної цінності прочитаного. Аналіз використаних автором мовних засобів.

Створення власних висловлювань

Говоріння (5 год.)

Монологічне мовлення.

Види робіт:

Переказ прослуханого монологічного висловлювання.

Переказ прочитаного тексту на професійну тему.

Переказ із творчим завданням.

Розгорнуте повідомлення в науковому, публіцистичному стилях за попередньо складеними планом, тезами, конспектом.

Виступ публіцистичного характеру.

Відповідь на екзамені.

Діалогічне мовлення.

Види робіт:

конспектує, робить тематичні виписки, визначає стиль, тип, жанр мовлення;

використовує прослухані думки у власних висловлюваннях;

виконує вправи на удосконалення пам'яті, умінь аналізувати почуте, уміння слухати критично.

сприймає адекватно писемне мовлення за допомогою зору; *удосконалює* навички різних способів читання;

виділяє ключові фрази і слова; визначає актуальну інформацію в прочитаному, засвоювати її;

аналізує зміст, структуру, мовне оформлення тексту; *удосконалює* навички читання; *виконує* переглядове, ознайомлювальне читання довідкової, науково-популярної літератури.

створює власні діалогічні й монологічні висловлювання відповідно до прийнятих вимог, *аналізує, удосконалює* власне мовлення.

доцільно обирає мовленнєві засоби, адекватні характеру мовленнєвої ситуації;

усвідомлює причини комунікативних помилок.

Складання і розігрування діалогів до запропонованих ситуацій у дистантному й контактному спілкуванні. Моделювання телефонної розмови.

Виступ під час бесіди, дискусії, полеміки.

Письмо (5 год.)

Види робіт:

Переказ із творчим завданням.

План усного виступу на суспільно-політичну тему.

Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух.

Тематичні виписки, тези, конспект прочитаної науково-популярної статті (за профілем).

Бібліографія.

Вітальний адрес.

Реферат.

Нарис про людину – видатного представника певної професії (відповідно до профілю класу винахідника, ученого, дослідника, конструктора).

Редагування тексту.

Вітальна промова.

Ділові папери:

Доручення.

Анотація.

Офіційний лист.

ПЕРЕКЛАД (2 год.)

Переклад текстів різних стилів, типів, жанрів. Синхронний переклад текстів на професійну тематику, сприйманих слухом.

складає план, тези, готує конспект статті, *здійснює* самоконтроль і самокорекцію.

уміє створювати тексти різних функціонально-смислових типів, стилів і жанрів;

оцінює усні й письмові висловлювання з позицій мовного оформлення та ефективності досягнення поставлених комунікативних завдань;

володіє прийомами вдосконалення й редагування текстів.

Перекладає тексти, добираючи відповідні до теми й мети висловлювання мовні засоби.

**Мовна змістова лінія
(16 год.)**

Зміст навчання	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
ВСТУП (1 год.) Функції мови і мовлення: комунікативна, когнітивна (пізнавальна), кумулятивна (культуроносна), естетична, експресивна. Роль мови у формуванні й самовираженні особистості. ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З ОРФОЕПІЇ, ФОНЕТИКИ, ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ФРАЗЕОЛОГІЇ, БУДОВИ СЛОВА, СЛОВОТВОРУ, МОРФОЛОГІЇ, СТИЛІСТИКИ (11 год.) Рівні мовної системи. Функціонування в тексті основних одиниць мови: звуків мовлення, значущих частин слова, слів, словосполучень, речень. Дотримання норм літературної мови. Основні норми української літературної вимови. Складні випадки правопису ненаголошених голосних, м'якого знака, апострофа. Стилiстичні засоби фонетики. Морфологічна будова слова. Основні орфограми в коренях, префіксах та суфіксах. Стилiстичні особливості значущих частин слова. Творення слів. Стилiстичні засоби словотвору. Абревіатури в науковому стилі. Лексикологія. Зміни в лексичній системі української мови. Професійна	Учень (учениця): <i>знає</i>, яку роль відіграє мова у формуванні й самовираженні особистості; <i>обґрунтовує</i> власне ставлення до ук-раїнської мови Учень (учениця): <i>знає</i> рівні мовної системи, <i>визначає</i> стилістичні функції в тексті звуків мови; значущих частин слова, слів, словосполучень, речень; використовує засоби милозвучності <i>володіє</i> нормами української літературної вимови, орфографічними нормами, стилістичними засобами фонетики; <i>користується</i> орфоепічним, орфографічним словниками; <i>визначає</i> орфограми в значущих частинах слова; <i>визначає</i> способи творення слів, стилістичні засоби словотвору; <i>доречно використовує</i> в мовленні лексичні одиниці — професійні, слова, терміни, власне українську лексику,

лексика. Терміни. Власне українська лексика. Синонімічне багатство мови. Складні випадки слововживання. Роль фразеологізмів у професійному мовленні. Стилiстичні засоби лексикології та фразеології. Словники й довідкова література. Електронні словники. Роль Інтернету в мовній і мовленнєвій освіті. Система частин мови. Рід відмінюваних і невідмінюваних іменників, їх стилістичні особливості. Особливості вживання назв за професією, посадою, званням тощо. Стилiстичні засоби морфології. Варіанти відмінкових форм. Кличний відмінок іменника. ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНИЙ ПРАКТИКУМ (3 год.) Удосконалення правописної грамотності: правильне використання в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань відомих орфограм і пунктограм. Складні випадки правопису різних частин мови: написання імен по батькові, прізвищ. ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ (1 год.)	синоніми як засоби урізноманітнення й увиразнення мовлення, фразеологізми в професійному мовленні, <i>визначає</i> стилістичні функції лексичних і фразеологічних одиниць; <i>користується</i> довідковою літературою й лексикографічними виданнями, електронними словниками, мережею Інтернет в оволодінні мовою й мовленням; <i>укладає</i> термінологічні словнички на основі тлумачного, галузевих словників; <i>доречно використовує</i> в мовленні різні частини мови, <i>визначає</i> й <i>комунікативно доцільно вживає</i> в мовленні стилістичні можливості частин мови, <i>дотримується</i> норм літературної мови. <i>аналізує</i> писемне мовлення, <i>удосконалює</i> правописну грамотність.
---	--

Міжпредметні зв'язки

Абревіатури в науковому стилі. Власні географічні назви. Форми числівника на уроках географії, хімії, біології, фізики, математики. Дієприкметники, дієприслівники в наукових текстах (географія, біологія, хімія, математика, фізика).

Соціокультурна змістова лінія Орієнтовні теми з розвитку мовлення.

Багатство виражальних можливостей української мови.

Українська мова — державна.

Мова і естетика.

Мова і етика

Роль мови у формуванні особистості.

Мовна особистість.

Ремісник чи майстер.

“Не бійтесь заглядати у словник”

Духовний пантеон України.

Дружба. Любов. Сім'я. Культура сімейних взаємин.

Загальнолюдські цінності.

Моя країна – Україна.

Вищі освітні заклади України.

Історія освіти в Україні.

Освіта за кордоном.

Що впливає на вибір професії.

Моя майбутня професія.

Український мовленнєвий етикет.

Діяльнісна змістова лінія

Використання мовних засобів у навчальній діяльності з певною стилістичною метою.

Застосування загальнонавчальних умінь у різних ситуаціях, зокрема нестандартних.

Розробка й реалізація комунікативних стратегій і тактик в інтерактивній діяльності.

Самоорганізація, самодисципліна в навчанні і творчості.

11 клас
(35 год., 1 год. на тиждень)

Мовленнєва змістова лінія
(19 год.)

Зміст навчання	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ І КОМУНІКАЦІЯ (3 год.) Поняття комунікації як діяльності учасників спілкування з метою інформаційного обміну та взаємовпливу. Усне й писемне ділове спілкування. Дотримання ознак культури мовлення – важлива передумова ефективної комунікації. Комунікація в професійній сфері. Особистість і комунікативна діяльність. Комунікабельність як риса характеру людини. Етика професійного спілкування. Модель вербальної комунікації: адресант (автор висловлювання), повідомлення, створене в певних умовах спілкування, адресат (той, кому адресоване повідомлення). Використання вербального й невербального коду (засобу передачі інформації) в комунікації. Міжкультурна комунікація і професійна діяльність. Універсальне й національне в міжкультурній комунікації. Символіка в міжмовній комунікації. Комунікативні помилки (недосягнення адресатом комунікативної мети, відсутність взаєморозуміння між учасниками	Учень (учениця): <i>знає</i> поняття комунікації, ділового спілкування; <i>дотримується</i> вимог культури мовлення з метою ефективної комунікації; <i>моделює</i> ситуації професійного спілкування з дотриманням етики професійного спілкування; <i>знає</i> особливості міжкультурної комунікації, <i>ураховує</i> їх під час спілкування; <i>уникає й виправляє</i> комунікативні помилки під час спілкування.

спілкування).

**ВИДИ МОВЛЕННЯ
ДІЯЛЬНОСТІ**
Сприйняття чужого мовлення

Аудіювання (3 год.)

Аудіювання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення, записаних на різних носіях інформації.

Прослуховування аудіотекстів з метою підготовки до виступу, дискусії, полеміки на професійну тему.

Читання (3 год.)

Читання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення.

Визначення пізнавальної цінності прочитаного.

Оцінка використаних автором мовних засобів, аналіз структури тексту.

Створення власного мовлення
Говоріння (4 год.)

Монологічне мовлення.

Види робіт:

Переказ тексту на професійну тему із творчим завданням.

Повідомлення за попередньо складеними тезами.

Діалогічне мовлення.

Види робіт:

Складання і розігрування діалогів до запропонованих ситуацій на професійну тему.

Виступ на семінарах, зборах, конференціях.

Переговори

сприймає усне мовлення за допомогою слуху;

складає план почутого, тези, *робить* тематичні виписки, *визначає* стиль, тип, жанр мовлення;

дотримується принципів конспектування прослуханого тексту; *використовує* прослухані думки у власних висловлюваннях;

виконує вправи на удосконалення пам'яті, умінь аналізувати почуте, уміння слухати критично.

сприймає писемне мовлення за допомогою зору;

удосконалює навички різних способів читання;

визначає актуальну інформацію в прочитаному, засвоює її;

аналізує зміст, структуру, мовне оформлення тексту;

удосконалює навички різних способів читання.

створює власні діалогічні й монологічні висловлювання відповідно до прийнятих вимог, *аналізує*, *удосконалює* власне мовлення,

коригує усні виступи залежно від реакції аудиторії.

Письмо (4 год.) <i>Види робіт:</i> Переказ із творчим завданням. Конспектування висловлювань, що сприймаються на слух. Тематичні виписки, тези, конспект прочитаної науково-популярної статті (за профілем). Стаття Відгук про телепередачу Твір на морально-етичну тему Редагування тексту професійної тематики <i>Ділові папери</i> Звіт про виконану роботу Протокол Витяг із протоколу Переклад (2 год.) Переклад текстів різних стилів, типів, жанрів. Синхронний переклад текстів на професійну тематику, сприйманих слухом.	<i>виконує</i> письмові роботи відповідно до українського правопису. <i>здійснює</i> переклад текстів, добираючи відповідні темі й меті висловлювання мовні засоби.
---	---

**Мовна змістова лінія
(16 год.)**

Зміст навчання	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
ВСТУП (1 год.) Українська мова у світі. Українська діаспора. ПОГЛИБЛЕННЯ І СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З СИНТАКСИСУ, ПУНКТУАЦІЇ, ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ І СТИЛІСТИКИ (10 год.) Найважливіші відомості з синтаксису і пунктуації:	Усвідомлює роль української мови в світі, розвиток української мови в діаспорі; <i>визначає</i> стилістичні особливості синтаксичних одиниць,

словосполучення і речення, синтаксичні зв'язки в них. Класифікація речень за будовою. Стилистичні особливості простих і складних речень. Синтаксичні норми.

Особливості вживання в мовленні односкладних і двоскладних, поширених і непоширених, повних і неповних, ускладнених і неускладнених простих речень. Інтонування різних видів простих речень

Особливості вживання в мовленні різних видів складних речень.

Інтонування різних видів складних речень. Синтаксичний аналіз. Основні пунктограми в простому і складному реченнях, у реченнях з прямою мовою та в діалозі. Пунктуаційний аналіз. Способи цитування.

Текст як середовище функціонування мовних одиниць. Основні ознаки тексту: зв'язність, комунікативність, членованість, інформативність. Текст у професійному спілкуванні.

Зміст і будова тексту. Складне синтаксичне ціле. Актуальне членування речення. Способи зв'язку речень у тексті.

Класифікація текстів за сферою використання, метою, структурними особливостями. Види текстів у діловому, професійному мовленні. Тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення.

Основні види переробки тексту.

Орфографічно-пунктуаційний практикум (4 год.)

Удосконалення правописної

аналізувати словосполучення і речення з погляду їх структури і комунікативного призначення, доречно використовує в усному й писемному мовленні словосполучення і речення; *дотримується* синтаксичних норм; *здійснює* редагування тексту з пунктуаційними помилками;

здійснює синтаксичний і пунктуаційний аналіз речень з метою обґрунтування постановки розділових знаків;

використовує цитати у власному усному й писемному мовленні.

оперує основними поняттями лінгвістики тексту, переробляє тексти відповідно до визначеної мети;

виділяє в тексті складне синтаксичне ціле, *здійснює* актуальне (комунікативне) членування речення, *визначає* способи зв'язку речень у тексті;

аналізує тексти різних стилів, типів і жанрів; *переробляє* тексти відповідно до отриманого завдання.

удосконалює правописні уміння й навички, культуру писемного

грамотності: правильне використання в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань відомих орфограм і пунктограм. ПОВТОРЕННЯ В КІНЦІ РОКУ (1 год.)	мовлення.
--	------------------

Соціокультурна змістова лінія

Орієнтовні теми з розвитку мовлення.

Наша земля — Україна.
Українці у світі.
Українські народні промисли й ремесла
Права і обов'язки громадян.
Українська мова у світі.
Людина і Всесвіт.
Цікава людина.
Цікаві винаходи.
Внутрішня і зовнішня краса людини.
Культура ділового спілкування.
Мандрівки рідною землею.
„Ти знаєш, що ти людина?“
„Я вибрала долю собі сама“
Освіта. Наука. Культура.
Інтернет-комунікації.
Віртуальна мовна особистість.

Діяльнісна змістова лінія

Застосування в навчальній діяльності комунікативних мовних одиниць з певною стилістичною метою.

Застосування загальнонавчальних умінь в різних ситуаціях, зокрема й нестандартних.

Відбір комунікативних стратегій, реалізація і корекція комунікативних тактик у навчальній діяльності.

Самоорганізація, самодисципліна в навчанні і творчості.

12 клас

(70 год., 2 год. на тиждень,

6 год. – резерв годин для використання на розсуд учителя)

Мовленнєва змістова лінія

(50 год., з них 4 резервні години)

Зміст навчання	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
Основи риторики (15 год.) Риторика як наука й мистецтво: наука про переконливе, впливове, ефективне мовлення; мистецтво самореалізації мовної особистості. Огляд розвитку риторики від античності до сьогодення у світі й Україні. Роль риторики у професійній діяльності. Риторика і мовленнєва поведінка людини. Мовленнєва поведінка і картина світу (цілісне зображення мовою всього того, що існує в об'єктивній дійсності). Складники мовленнєвої ситуації: учасники (промовець, аудиторія), умови, мета, мотиви спілкування. Риторичні вимоги до мовця. Імідж оратора. Професійних імідж. Риторична техніка: якості голосу, артикуляція, дихання. Вербальні й невербальні засоби активізації уваги слухачів. Роль мовних засобів, жестів, міміки в реалізації мети висловлювання. Використання промовцем простору під час виступу. Поняття про сучасний риторичний текст. Види і жанри промов. Професійні жанри публічного мовлення. Підготовка промови: систематична підготовка і підготовка до конкретного виступу. Вибір теми, цільова установка, характеристика аудиторії, добір матеріалу, його систематизація, відбір аргументів, виклад теми, контроль і корекція виступу, аналіз власної діяльності і поведінки аудиторії. Композиція промови. Основні	Учень (учениця): <i>знає</i> відомості про риторику як науку й мистецтво, <i>усвідомлює</i> роль риторики в самореалізації особистості; <i>знає</i> основні відомості про зародження, розвиток риторики, роль риторики в житті суспільства й окремої людини; <i>розуміє</i> залежність мовленнєвої поведінки людини від сприйняття картини світу за допомогою мовних одиниць; <i>аналізує</i> мовленнєву ситуацію, умови спілкування, поведінку учасників спілкування; <i>володіє</i> голосом, правильною артикуляцією, невербальними засобами з метою реалізації мети спілкування й активізації уваги слухачів, правильно <i>вибирає</i> місце для виступу, відстань до слухачів; <i>аналізує</i> сучасний риторичний текст в різних видах і жанрах; <i>здійснює</i> систематичну підготовку до висловлювань та підготовку до конкретного виступу; правильно <i>обирає</i> тему, <i>визначає</i> цільову настанову, <i>добирає</i> мовний матеріал, <i>розташовує</i> його в певній послідовності; <i>проголошує</i> промову, <i>слідкує</i> за реакцією слухачів, <i>коригує</i> виступ у разі потреби;

частини, їх співмірність і взаємозв'язок.

Риторичні фігури: риторичне запитання, риторичне звернення, риторичний оклик, риторичне порівняння, метафора, парадокс, іронія, персоніфікація, каламбур, тавтологія.

Полеміка у професійному спілкуванні. Полемічні прийоми: спростування помилкового твердження фактами, критика доказів опонента, атака запитаннями тощо. Етика полемічної майстерності.

ВИДИ МОВЛЕННЯ В СВОЇЙ ДІЯЛЬНОСТІ.

Сприймання чужого мовлення

Аудіювання (3 год.)

Аудіювання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення, записаних на різних носіях інформації.

Складання плану почутого, тез, конспекту, тематичних виписок, запис цитат.

Прослуховування аудіотекстів з метою підготовки власного виступу.

Читання (4 год.)

Читання текстів різних стилів, типів, жанрів мовлення з використанням різних способів.

Визначення пізнавальної цінності прочитаного.

Аналіз мовних засобів щодо адекватності мети висловлювання, відповідності типу, стилю, жанру мовлення.

використовує риторичні фігури з метою увиразнення мовлення та досягнення комунікативної мети;

веде полеміку, дискусію, використовуючи полемічні прийоми, дотримуючись етики спілкування.

сприймає усне мовлення за допомогою слуху;

складає план почутого, тези, *конспектує*, *робить* тематичні виписки, *визначає* стиль, тип, жанр мовлення;

використовує прослухані думки у власних висловлюваннях;

виконує вправи на удосконалення пам'яті, умінь аналізувати почуте, *уміє* слухати критично.

сприймає писемне мовлення за допомогою зору;

удосконалює навички різних способів читання;

виділяє ключові фрази і слова;

визначає актуальну інформацію в прочитаному, засвоювати її;

аналізує зміст, структуру, мовне оформлення тексту;

виконує вправи на подолання недоліків читання.

Створення власного мовлення Говоріння (4 год.) <i>Монологічне мовлення.</i> <i>Види робіт:</i> Переказ висловлювань, що містять протилежні за змістом думки. Переказ промови на морально-етичну тему Трансформація тексту відповідно до змінених обставин спілкування <i>Діалогічне мовлення.</i> <i>Види робіт:</i> Бесіда на професійну тему. Складання і розігрування діалогів до запропонованих ситуацій на професійну тему. Виступ публіцистичного характеру з використанням риторичних фігур. Дискусія на виробничу тему Нарада Конференція Прес-конференція Письмо (8 год.) <i>Види робіт:</i> Переказ із творчим завданням. План розгорнутого усного виступу на суспільно-політичну тему Тези, конспект публічного виступу Реферат тексту професійної тематики Добірка запитань до прес-конференції Доповідь для виробничої наради Відгук на виставу Твір на морально-етичну тему Редагування тексту професійної тематики <i>Ділові папери</i> Автобіографія Заява (вмотивована) Характеристика Резюме Переклад (2 год.)	удосконалює уміння й навички продуктивної мовленнєвої діяльності, дотримуючись літературних норм, здійснює аналіз і редагування висловлювань щодо реалізації комунікативної мети; формує навички риторичної майстерності, ефективної полеміки;
---	--

Переклад текстів різних стилів, типів, жанрів. Синхронний переклад текстів на професійну тематику, що сприймаються на слух. Орфографічно-пунктуаційний практикум (10 год.) Удосконалення правописної грамотності: правильне використання в писемному мовленні під час відтворення і створення висловлювань відомих орфограм і пунктограм.	<i>зберігає</i> авторську думку під час перекладу, <i>враховує</i> особливості міжкультурної комунікації. <i>здійснює</i> самоаналіз написаного, <i>редагує</i>, <i>удосконалює</i> писемне мовлення щодо стилю, граматичного оформлення і правопису.
---	---

Мовна змістова лінія
(20 год., з них 2 резервні години)

Зміст навчання	Основні вимоги до рівня знань, умінь і навичок учнів
Вступ (1 год.) Українська мова і світовий інформаційний простір Текст і дискурс (11 год.) Текст як результат мовленнєвої діяльності. Гіпертекст як нелінійний, структурований текст в Інтернеті. Норми мовленнєвої поведінки в мережі Інтернет. Текст як носій інформації (повідомлення про факти, події, явища дійсності, що оформляються й передаються за допомогою вербальних і невербальних засобів). Інформація фактуальна, індивідуально-авторська і підтекстова. Дискурс як комунікативний процес, живе мовлення, що розгортається під час обміну інформацією. Професійний дискурс. Інформація в професійному дискурсі. Канали передачі інформації. Аналіз структури й семантики тексту. Характеристика основних ознак тексту (комунікативності,	Учень (учениця): <i>визначає</i> місце й роль української мови в світовому інформаційному просторі; <i>узагальнює</i> відомості про текст, <i>виділяє</i> особливості гіпертексту, сферу його використання; <i>дотримується</i> норм мовленнєвої поведінки в Інтернеті; <i>виділяє</i> з текстів інформацію різного виду, <i>розуміє</i> її призначення; <i>використовує</i> у власному мовленні різні види інформації залежно від комунікативного наміру; <i>розуміє</i> поняття дискурсу, <i>зіставляє</i> його з поняттям “текст”; <i>моделює</i> професійний дискурс; правильно <i>користується</i> мовним кодом для передачі різних видів інформації в професійному дискурсі; <i>аналізує</i> структуру й семантику текстів різних стилів мовлення; <i>виділяє</i> мовні засоби, що виражають

членованості, інформативності).	зв'язності,	основні ознаки тексту.
Повторення в кінці року (6 год.)		

Соціокультурна змістова лінія **Орієнтовні теми з розвитку мовлення.**

Україна і світове співтовариство.
 Україна — демократична держава.
 Права і обов'язки громадян.
 Україна на політичній карті світу. Внутрішня і зовнішня політика України.
 Людина і Всесвіт.
 Історія України
 Культура професійного спілкування.
 Імідж фахівця.
 Професія і сім'я.
 Розвиток науки і техніки в Україні й у світі.
 Розвиток науки й освіти.
 Інтернет в інформаційному просторі.
 Естетичне й етичне в житті.
 Реклама і професія.
 Мова і професійне зростання.

Діяльнісна змістова лінія

Робота, пов'язана з пошуком, переробкою, зберіганням інформації різними способами.
 Розробка стратегії і тактики спілкування з урахуванням комунікативної мети й аудиторії.
 Застосування загальнонавчальних умінь у типових, нестандартних ситуаціях спілкування.
 Здійснення міжкультурної комунікації.
 Самоорганізація, самодисципліна в навчанні і творчості.

**Критерії оцінювання
навчальних досягнень учнів 10-12 класів технологічного,
природничо-математичного, спортивного напрямів,
суспільно-гуманітарного напрямку (економічний профіль) з української
мови**

Оцінювання результатів навчання мови здійснюється на основі:

- а) урахування основної мети, що передбачає різнобічний мовленнєвий розвиток особистості;
- б) освітнього змісту навчального предмета, який розподіляється на чотири елементи знання, вміння й навички, досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного ставлення до світу;
- в) функціонального підходу до шкільного мовного курсу, який передбачає вивчення мовної теорії в аспекті практичних потреб розвитку мовлення.

Об'єктами оцінювання мають бути:

- мовленнєві вміння й навички з чотирьох видів мовленнєвої діяльності;
- знання про мову й мовлення;
- мовні вміння та навички; досвід творчої діяльності;
- досвід особистого емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Оцінювання результатів мовленнєвої діяльності

I. Аудіювання (слухання – розуміння)

1. *Перевіряється здатність учня* сприймати на слух незнайоме за змістом висловлювання із одного прослуховування:

- а) розуміти:
 - мету висловлювання;
 - фактичний зміст;
 - причинно-наслідкові зв'язки;
 - тему і основну думку висловлювання;
 - виражально-зображувальні засоби прослуханого твору;

б) давати оцінку прослуханому.

Перевірка аудіювання учнів здійснюється фронтально за одним із варіантів.

Варіант перший: учитель читає один раз незнайомий учням текст, а потім пропонує серію запитань з варіантами відповідей. Учні повинні мовчки вислухати кожне запитання, варіанти відповідей до нього, вибрати один із варіантів і записати лише його номер поряд із номером запитання (наприклад, 1. 3, де цифра «1» – номер запитання, а цифра «3» – номер обраної відповіді).

Варіант другий: учні одержують видрукувані запитання та варіанти відповідей на них і відзначають галочкою правильний, на їхню думку, варіант.

У 10-12 класах учням пропонуються 12 запитань з чотирма варіантами

відповідей.

Для одержання достовірних результатів тестування кількість варіантів відповідей на тестове завдання не повинна бути меншою від чотирьох. Запитання мають торкатися всіх зазначених вище характеристик висловлювання і розташовуватися в порядку наростання їх складності.

2. *Матеріал для контрольного завдання:* зв'язне висловлювання (текст) добирається відповідно до вимог програми для кожного класу.

Обсяг тексту (і відповідно тривалість звучання) орієнтовно визначається так:

Клас	Обсяг та час звучання текстів, що належать до			
	художнього стилю		інших стилів	
10-й	900-1000 слів	9-10 хвилин	800-900 слів	8-9 хвилин
11-й	1000-1100	10-11	900-1000	9-10
12-й	1100-1200	11-12	1000-1100	10-11

1. *Одиниця контролю:* відповіді учнів на запитання за прослуханим текстом, одержані в результаті виконання тестових завдань.

2. *Оцінювання:* правильна відповідь на кожне із 12 запитань оцінюється одним балом. Оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид діяльності учень може одержати від 1 бала (за сумлінну роботу, яка ще не дала належного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

II. Говоріння та письмо (діалогічне та монологічне мовлення)

Під час перевірки складених учнями висловлювань (діалогів, усних і письмових переказів та творів) урахується ступінь повноти вираження теми, міра самостійності виконання роботи, ступінь вияву творчих здібностей, особистого ставлення до змісту висловлювання.

Діалогічне мовлення

1. *Перевіряється здатність учнів:*

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що обговорюється;
- б) демонструвати вміння:

1. складати діалог відповідно до запропонованої ситуації й мети спілкування;

1. самостійно досягати комунікативної мети;

2. використовувати репліки для стимулювання, підтримання діалогу, формули мовленнєвого етикету;

2. дотримуватися теми спілкування;

3. додержуватися правил спілкування;

4. дотримуватися норм літературної мови;
3. демонструвати певний рівень вправності у процесі діалогу (стислисть, логічність, виразність, доречність, винахідливість тощо);
- в) висловлювати особисту позицію щодо теми, яка обговорюється;
- г) аргументувати висловлені тези, ввічливо спростовувати помилкові висловлювання співрозмовника.

Зазначені характеристики діалогу є основними критеріями при його оцінюванні.

Перевірка рівня сформованості діалогічного мовлення здійснюється таким чином: учитель пропонує двом учням вибрати одну із запропонованих тем чи мовленнєвих ситуацій (теми чи ситуації пропонуються різного рівня складності), обдумати її й обговорити із товаришем перед класом у формі діалогу протягом 3-5 хвилин. Оцінка ставиться кожному з учнів.

2. *Матеріал для завдань* добирається з урахуванням тематики соціокультурної змістової лінії чинної програми, рівня підготовки, вікових особливостей та пізнавальних інтересів учнів.

3. *Одиниця контролю:* діалог, складений двома учнями. Обсяг діалогу визначається так:

Клас	Орієнтовна кількість реплік для двох учнів
10-й	14-16 реплік
11-й	16-18 реплік
12-й	18-20 реплік

Примітка. Під час оцінювання діалогу необхідно диференціювати репліки на розгорнуті (складаються з двох і більше речень) і нерозгорнуті (виражені одним реченням). Якщо репліки розгорнуті, то їх кількість зменшується. До вказаної кількості не зараховуються слова, що відносяться до мовленнєвого етикету (звертання, привітання, прощання тощо).

4. Оцінювання.

Критерії оцінювання

Рівень	Бали	Характеристика складених учнями діалогів
Початковий (Бали цього рівня одержують учні, успіхи яких у самостійному складанні діалогу поки що незначні)	1	В учня виникають значні труднощі у підтриманні діалогу. Здебільшого він відповідає на запитання лише «так» чи «ні» або аналогічними уривчастими реченнями ствердного чи заперечного характеру.

	2	Учень відповідає на елементарні запитання короткими репліками, що містять недоліки різного характеру, але сам досягти комунікативної мети не може.
	3	Учень бере участь у діалозі за найпростішою за змістом мовленнєвою ситуацією, може не лише відповісти на запитання співрозмовника, а й формулювати деякі запитання, припускаючись помилок різного характеру. Проте комунікативна мета досягається ним лише частково.
Середній (Балів цього рівня заслуговують учні, які досягли певних результатів у складанні діалогу за двома-чотирма показниками з нескладної теми, але за іншими критеріями результати поки що незначні)	4	Учень бере участь у діалозі з нескладною за змістом теми, в основному досягає мети спілкування, проте репліки його недостатньо вдалі, оскільки не враховують належним чином ситуацію спілкування, не відзначаються послідовністю, доказовістю; трапляється чимало помилок у доборі слів, побудові речень, їх інтонуванні тощо.
	5	Учень бере участь у діалозі за нескладною за змістом мовленнєвою ситуацією, додержується елементарних правил поведінки в розмові, загалом досягає комунікативної мети, проте допускає відхилення від теми, мовлення його характеризується стереотипністю, недостатньою різноманітністю і потребує істотної корекції тощо.
	6	Учень успішно досягає комунікативної мети в діалозі з нескладною теми, його репліки загалом є змістовними, відповідають основним правилам поведінки у розмові, нормам етикету, проте їм не вистачає самостійності суджень, їх аргументації, новизни, лаконізму в досягненні комунікативної мети, наявна певна кількість помилок у мовному оформленні реплік тощо.
Достатній (Балів цього рівня заслуговують учні, які самостійно, у цілому вправно за більшістю критеріїв склали діалог з теми, що містить певну проблему, проте	7	Діалогічне мовлення учня за своїм змістом спрямовується на розв'язання певної проблеми, загалом є змістовним, набирає деяких рис невимушеності; з'являються елементи особистісної позиції щодо предмета обговорення, правила спілкування в цілому додержуються, але ще є істотні недоліки (за 4-ма критеріями): невисокий рівень самостійності й аргументованості суджень, можуть траплятися відхилення від теми, помилки в мовному оформленні реплік тощо.

монстрували належну		
---------------------	--	--

культуру спілкування, проте за деякими з критеріїв (від 2-х до 4-х) їх мовлення ще містить неточності	8	Учень загалом вправно бере участь у діалозі за сити ацією, що містить певну проблему, досягаючи кому нікативної мети, висловлює судження і певною мірою аргументує їх за допомогою загальновідомих фактів, у діалозі з'являються елементи оцінних характеристик, узагальнень, що базуються на використанні при слів'їв і приказок, проте допускаються певні недоліки за кількома критеріями (3-ма).
	9	Учні самостійно складають діалог з проблемної теми, демонструючи загалом достатній рівень вправності й культури мовлення (чітко висловлюють думки, виявляють вміння сформулювати цікаве запитання, дати влучну, дотепну відповідь, здебільшого виявляють толерантність, стриманість, коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника), але в діалозі є певні недоліки за 2-ма критеріями, наприклад: нечітко виражається особиста позиція співбесідників, аргументація не відзначається оригінальністю тощо.
Високий (Балів цього рівня заслуговують учні, які продемонстрували високу культуру спілкування, переконливо аргументуючи свої думки з приводу проблемної теми, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; змогли зіставити різні погляди на той самий предмет, навести аргументи «за» і «проти» в їх обговоренні тощо)	10	Учні складають діалог за проблемною ситуацією, демонструючи належний рівень мовленнєвої культури, вміння формулювати думки, обґрунтовуючи власну позицію, виявляють готовність уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, даючи можливість висловитися партнеру по діалогу; додержуються правил мовленнєвого етикету; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу звичайно відповідає нормам, проте за одним із критеріїв можливі певні недоліки.
	11	Учні складають діалог, самостійно обравши аспект за пропонованої теми (або ж самі визначають проблему для обговорення), переконливо й оригінально аргументують свою позицію, зіставляють різні погляди на той самий

		предмет, розуміючи при цьому можливість інших підходів до обговорюваної проблеми, виявляють повагу до думки іншого; структура діалогу, мовне оформлення реплік діалогу відповідає нормам.
	12	Учні складають глибокий за змістом і досконалий за формою діалог, самостійно обравши аспект запропонованої теми (або ж самі визначають проблему для обговорення), демонструючи вміння уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, коротко, виразно, оригінально сформулювати свою думку, дібрати цікаві, влучні, дотепні, переконливі аргументи на захист своєї позиції, у тому числі й з власного життєвого досвіду, зіставити різні погляди на той самий предмет; здатні змінити свою думку в разі незаперечних аргументів іншого; додержуються правил поведінки і мовленнєвого етикету в розмові.

Мовне оформлення оцінюють орієнтовно, спираючись на досвід від учителя і не підраховуючи помилок (зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

Примітка. Під **мовним оформленням** діалогу, тексту слід розуміти наявність/відсутність порушень лексичних, фразеологічних, граматичних (морфологічних, синтаксичних), стилістичних, орфографічних, акцентологічних, інтонаційних норм української літературної мови, а також соціальних норм українського мовленнєвого етикету.

Монологічне мовлення

Говоріння (усні переказ і твір), письмо (письмові переказ і твір)

1. Перевіряється здатність учня:

- а) виявляти певний рівень обізнаності з теми, що розкривається (усно чи письмово);
- б) демонструвати вміння:
 4. будувати висловлювання певного обсягу, добираючи і впорядковуючи необхідний для реалізації задуму матеріал (епізод із власного життєвого досвіду, прочитаний або прослуханий текст епізод із кінофільму, сприйнятий (побачений чи почутий) твір мистецтва, розповідь іншої людини тощо);
 5. урахувати мету спілкування, адресата мовлення;
 6. розкривати тему висловлювання;
 7. виразно відображати основну думку висловлювання, диференціюючи матеріал на головний і другорядний;
 8. викладати матеріал логічно, послідовно;
 9. використовувати мовні засоби відповідно до комунікативного завдання, дотримуючись норм літературної мови;
 10. додержуватися єдності стилю;
- в) виявляти своє ставлення до предмета висловлювання, розуміти можливість різних тлумачень тієї самої проблеми;

г) виявляти певний рівень творчої діяльності, зокрема:

11. трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її докладно, стисло, вибірково, своїми словами, змінюючи форму викладу, стиль тощо відповідно до задуму висловлювання;
12. створювати оригінальний текст певного стилю;
13. аргументувати висловлені думки, переконливо спростовувати помилкові докази;
14. викладати матеріал виразно, доречно, економно, виявляти багатство лексичних і граматичних засобів.

Організація контролю здійснюється за одним із двох варіантів. *Варіант перший:* усі учні виконують роботу самостійно. *Варіант другий:* учні складають висловлювання на основі диференційованого підходу (для початкового рівня пропонуються докладні допоміжні матеріали, для середнього (допоміжні матеріали за гального характеру, а для одержання балів достатнього і високого рівнів необхідно написати переказ чи твір самостійно).

Перевірка здатності **говорити** (усно переказувати чи створювати текст) здійснюється індивідуально: учитель пропонує певне завдання (переказати зміст матеріалу докладно, стисло, вибірково; самостійно створити висловлювання на відповідну тему) і дає учневі час на підготовку.

Перевірка здатності **письмово** переказувати і створювати текст здійснюється фронтально: учням пропонується переказати прочитаний учителем (за традиційною методикою або самостійно про читаний) текст чи інший матеріал для переказу або самостійно написати твір.

2. Матеріал для контрольного завдання.

а) Переказ. Переказ із творчим завданням.

Матеріалом для переказу (усного/письмового) можуть бути: текст, що читається вчителем, або попередньо опрацьований текст; самостійно прочитаний матеріал із газети, журналу, епізод кінофільму чи телепередачі, розповідь іншої людини про певні події, народні звичаї тощо. Якщо пишеться переказ із творчим завданням, учням пропонується, окрім того, також завдання, що передбачає написання творчої роботи, обов'язково пов'язаної зі змістом переказу.

У тому разі, коли матеріал читається безпосередньо перед контрольною роботою, обсяг тексту орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість слів
10-й	350-400
11-й	350-450
12-й	400-450

Обсяг тексту для стислого чи вибіркового переказу має бути у 1,5-2 рази більшим за обсяг тексту для докладного переказу.

Якщо для контрольної роботи використовуються інші джерела, то матеріал добирається так, щоб обсяг переказу міг бути в межах

пропонованих для певного класу норм.

Тривалість звучання усного переказу – 3-5 хвилин.

Обсяг творчого завдання до переказу, виконаного письмово:

Клас	Кількість сторінок
10-й	0,75-1,0
11-й	1,0-1,5
12-й	

б) Твір

Матеріалом для твору (усного/письмового) можуть бути: тема, сформульована на основі попередньо обговореної проблеми, життєвої ситуації, прочитаного та проаналізованого художнього твору; а також пропоновані для окремих учнів допоміжні матеріали (якщо обирається варіант диференційованого підходу до оцінювання).

3. Одиниця контролю: усне/письмове висловлювання учнів.

Обсяг письмового твору, складеного учнем, орієнтовно визначається так:

Клас	Кількість сторінок
10-й	3,0-3,5
11-й	3,0-3,5
12-й	3,5-4,0

4. Оцінювання.

У монологічному висловлюванні оцінюють його зміст і форму (мовне оформлення). За усне висловлювання (переказ, твір) ставлять одну оцінку – за зміст, а також якість мовного оформлення (орієнтовно, спираючись на досвід учителя і не підраховуючи помилок, зважаючи на технічні труднощі фіксації помилок різних типів в усному мовленні).

За письмове мовлення виставляють також одну оцінку: на основі підрахунку допущених недоліків за зміст і помилок за мовне оформлення, ураховуючи їх співвідношення.

Рівень	Бали	Характеристика змісту виконаної роботи	Грамотність	
			орфографія пунктуація	лексична, граматична і стилістична
Початковий (Бали цього рівня одержують учні, які не досягають значного успіху за жодним із)	1	Учень буде лише окремі, не пов'язані між собою речення; лексика висловлювання дуже бідна*.	15-16 і більше	9-10

визначені критерії)				
	2	Учень будує лише окремі фрагменти висловлювання; лексика і граматична будова мовлення бідна й одноманітна.	13-14	
	3	За обсягом робота складає менше половини від норми; висловлювання не є завершеним текстом, хибує на неспідовність викладу, пропуск фрагментів, важливих для розуміння думки; лексика і граматична будова збіднені.	11-12	
Середній (Балів цього рівня заслуговують учні, які будують текст, що за критерієм обсягу, повноти відтворення інформації і зв'язності значною мірою задовольняє норму, але за іншими критеріями результати істотно нижчі)	4	Усне чи письмове висловлювання за обсягом складає дещо більше половини від норми і характеризується уже певною завершеністю, зв'язністю; про те є недоліки за рядом показників (до семи), наприклад: характеризується не повнотою і поверховістю в розкритті теми; порушенням послідовності викладу; не розрізняється основна та другорядна інформація; добір слів не завжди вдалий (у разі переказу – не використано авторську лексику).	9-10	7-8
	5	За обсягом робота наближається до норми, у цілому є завершеною, тема значною мірою розкрита, але трапляються недоліки за низкою показників (до шести): роботі властива поверховість висвітлення теми, основна думка не проглядається, бракує єдності стилю та ін.	7-8	
	6	За обсягом висловлювання сягає норми, його тема розкривається, виклад загалом зв'язний, але робота характеризується недоліками за	5-6	

		кількома по казниками (до п'яти): помітний її ре продуктивний характер, відсутня са мостійність суджень, їх аргументованість, добір слів не завжди вдалий тощо.		
--	--	---	--	--

Достатній (Балів цього рівня заслуговують учні, які досить вправно будують текст за більшістю критеріїв, але за де якими з них ще припускаються недоліків)	7	Учень самостійно створює достатньо повний, зв'язний, з елементами само стійних суджень текст (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), вдало добираються лексичні засоби (у разі переказу – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення), але в роботі є недоліки (до чотирьох), наприклад: відхилення від теми, порушення послідовності її викладу; основна думка не аргументується тощо.	4	5-6
	8	Учень самостійно будує достатньо повне (у разі переказу – з урахуванням виду переказу), осмислене, само стійно і в цілому вдало написане ви словлювання, проте трапляються ще недоліки за певними показниками (до трьох).	3	

	9	Учень самостійно будує послідовний, повний, логічно викладений текст (у разі переказу — з урахуванням виду переказу); розкриває тему, висловлює основну думку (у разі переказу — авторську позицію); вдало добирає лексичні засоби (у разі переказу – використовує авторські засоби виразності, образності мовлення); однак припускається окремих недоліків (за двома показниками): здебільшого це відсутність виразної особистісної позиції чи належної її аргументації тощо.	1 + 1 (негруба)	
	10	Учень самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, ураху	1	3

		комунікативне завдання, висловлює власну думку, певним чином аргументує різні погляди на проблему; (у разі переказу – зіставляє свою позицію з авторською), робота відзначається багатством словника, граматичною правильністю, додержанням стильової єдності і виразності тексту; але за одним із критеріїв допущено недолік.		
Високий (Балів цього рівня за слугують учні, які вправно за змістом і формою будують текст; висловлюють і аргументують свою думку; вміють зіставляти різні погляди на той самий предмет, оцінювати аргументи на їх доказ, обирати один із них; окрім того, пристосовують висловлювання до особливостей певної мовленнєвої ситуації, комунікативного завдання)	11	Учень самостійно будує послідовний, повний (у разі переказу – з урахуванням виду переказу) текст, ураховує комунікативне завдання; висловлює власну думку, зіставляє її з думками своїх однокласників (у разі переказу – враховує авторську позицію), уміє пов'язати обговорюваний предмет із власним життєвим досвідом, добирає переконливі докази для обґрунтування тієї чи іншої позиції з огляду на необхідність розв'язувати певні життєві проблеми; робота в цілому відзначається багатством словника, точністю слововживання, стилістичною єдністю, граматичною різноманітністю.	1 (негруба)	2
	12	Учень самостійно створює яскраве, оригінальне за думкою висловлювання відповідно до мовленнєвої ситуації; аналізує різні погляди на той самий предмет, добирає переконливі аргументи на користь тієї чи іншої позиції,	–	1

		усвідомлює можливості ви використання тієї чи іншої інформації для розв'язання певних життєвих проблем; робота відзначається багатством слововживання, граматичною правильністю.		
--	--	--	--	--

*Окрім того, оцінюючи усне висловлювання, враховують наявність відхилень від орфоепічних норм, правильність інтонсування речень; у письмових висловлюваннях – наявність: 1) орфографічних та пунктуаційних помилок, які підраховуються сумарно, без диференціації (перша позиція); 2) лексичних, граматичних і стилістичних (друга позиція). Загальну оцінку за мовне оформлення виводять таким чином: до бала за орфографію та пунктуацію додають бал, якого за слогову роботу за кількістю лексичних, граматичних і стилістичних помилок, одержана сума ділиться на два.

Під час виведення єдиної оцінки за письмову роботу до кількості балів, набраних за зміст переказу чи твору, додається кількість балів за мовне оформлення, і їхня сума ділиться на два. При цьому, якщо частка не є цілим числом, то вона заокруглюється в бік більшого числа.

III. Читання

Контрольна перевірка **читання вголос** в 10-12 класах не здійснюється.

Читання мовчки

1. *Перевіряється здатність учнів:*

а) читати незнайомий текст із належною швидкістю, розуміти й запам'ятовувати після одного прочитування:

1. фактичний зміст;
2. причинно-наслідкові зв'язки;
3. тему і основну думку;
4. виразливо-зображувальні засоби прочитаного твору;

б) давати оцінку прочитаному.

Перевірка вміння читати мовчки здійснюється фронтально за одним із варіантів.

Варіант перший: учні читають незнайомий текст від початку до кінця (при цьому фіксується час, витрачений кожним учнем на читання з метою визначення швидкості). Потім учитель пропонує серію запитань. Школярі повинні вислухати кожне запитання, варіанти відповідей на нього, вибрати один із них і записати лише його номер поряд із номером запитання.

Варіант другий: учні одержують видрукувані запитання та варіанти відповідей на них і відзначають «галочкою» правильний, з їхнього погляду, варіант.

У 10-12 класах – учням пропонують 12 запитань з чотирма варіантами відповідей.

Запитання повинні торкатися фактичного змісту тексту, його

причинно-наслідкових зв'язків, окремих мовних особливостей (переносне значення слова, виражальні засоби мови тощо), відображених у тексті образів (якщо є), висловлення оцінки прочитаного.

2. *Матеріал для контрольного завдання:* незнайомі учням тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення, що включають монологічне та діалогічне мовлення (відповідно до вимог програми для кожного класу).

Текст добирається таким чином, щоб учні, які мають порівняно високу швидкість читання, витрачали на нього не менше 1-2 хвилини часу і були нормально завантажені роботою.

Обсяг текстів для контрольного завдання визначається так:

Клас	Обсяг тексту для читання мовчки	
	художнього стилю	інших стилів
10-й	810-900 слів	600-660 слів
11-й	900-990 слів	660-720 слів
12-й	990-1000 слів	720-800 слів

1. *Одиниця контролю:* відповіді учнів на запитання тестового характеру, складені за текстом, що запропонований для читання, та швидкість читання.

2. *Оцінювання:* Оцінювання читання мовчки здійснюється за двома параметрами: розуміння прочитаного та швидкість читання. Розуміння прочитаного виявляється за допомогою тестової перевірки: правильна відповідь на кожне із 12 запитань оцінюється одним балом (наприклад, вибір правильних відповідей на 12 запитань дає 12 балів).

Швидкість читання мовчки по класах оцінюється із урахуванням таких норм:

Клас	Швидкість читання мовчки (слів за хвилину)
10-й	150-300
11-й	160-330
12-й	170-360

Швидкість читання при виведенні бала за цей вид мовленнєвої діяльності враховується таким чином: бали 7-12 може одержати лише той учень, швидкість читання у якого не нижча, ніж мінімальний показник у нормативах для відповідного класу. Той, хто не виконує зазначених норм, одержує на два бали менше. Наприклад: за вибір 10 правильних відповідей учень 11 класу повинен одержати 10 балів; але якщо він читає зі швидкістю, меншою 160 слів за хвилину, то йому виставляється не 10, а 8 балів.

У цілому оцінювання здійснюється з огляду на те, що за цей вид мовленнєвої діяльності учень може одержати від 1 бала (за сумлінну роботу, яка ще не дала задовільного результату) до 12 балів (за правильні відповіді на

запитання тестового характеру та належну швидкість читання).

IV. Оцінювання мовних знань і вмінь

Оцінювання мовних знань і вмінь здійснюється тематично. Зміст контролю визначається згідно з функціональним підходом до шкільного мовного курсу.

1. *Перевірці підлягають* знання та вміння з мови, які необхідні передусім для правильного використання мовних одиниць.

Перевірка здійснюється фронтально в письмовій формі із застосуванням завдань тестового характеру. Учні пропонуються:

5. розпізнавати вивчені мовні явища;
6. групувати, класифікувати;
7. сполучати слова, доповнювати, трансформувати речення, добираючи належну форму слова, потрібну лексему, відповідні засоби зв'язку між частинами речення, між реченнями у групі пов'язаних між собою речень тощо;
8. виявляти розуміння значення мовних одиниць та особливостей їх використання в мовленні.

2. *Для контрольної перевірки* використовуються завдання тестового характеру, складені на матеріалі слова, сполучення слів, речення, груп пов'язаних між собою речень. Учитель визначає, який із запропонованих нижче варіантів тестового контролю, з його погляду, доцільніший.

Варіант перший. Учні пропонуються 12 тестових завдань з вибірковими відповідями.

Варіант другий. Рекомендується пропонувати учням 6 завдань, складність яких збільшується від класу до класу. Два з них мають торкатися розпізнавання мовних одиниць, а чотири — їх побудови, реконструювання, редагування, використання. До кожного завдання учням пропонуються дібрати власні приклади.

3. *Одиниця контролю:* вибрані учнями правильні варіанти виконання завдань тестового характеру та самостійно дібрані приклади.

4. *Оцінювання результатів* контрольної роботи здійснюється так. *Варіант перший.* За кожне правильно виконане завдання учень одержує по одному балу. *Варіант другий.* За правильне виконання кожного з 6 запропонованих завдань учень одержує по 1 балу (у разі неправильного виконання 0 балів). Один бал за кожне завдання учневі додається в разі самостійного добору прикладів.

Оцінювання здійснюється таким чином, щоб за зазначену вище роботу учень міг одержати від 1 бала (за сумлінну роботу, яка не дала задовільного результату) до 12 балів (за бездоганно виконану роботу). У тому разі, коли учень з певних причин не виконав роботу, він має пройти відповідну перевірку додатково з тим, щоб одержати відповідний бал.

Основною формою перевірки орфографічної та пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий *диктант*.

1. *Перевірці підлягають* уміння правильно писати слова на вивчені орфографічні правила і словникові слова, визначені для запам'ятовування; ставити розділові знаки відповідно до опрацьованих правил пунктуації; належним чином оформляти роботу.

Перевірка здійснюється фронтально за традиційною методикою.

2. *Матеріал для контрольного завдання.* Для контрольного текстового диктанту використовується текст, доступний для учнів даного класу.

Обсяг диктанту по класах:

Клас	Кількість слів у тексті
10-й	170-180
11-й	180-190
12-й	190-200

Примітка. При визначенні кількості слів у диктанті враховують як самостійні, так і службові слова.

Для контрольних диктантів використовуються тексти, в яких кожне з опрацьованих протягом семестру правил орфографії та/чи пунктуації були представлені 3-5 прикладами.

3. *Одиниця контролю:* текст, записаний учнем з голосу вчителя.

4. *Оцінювання.* Диктант оцінюється однією оцінкою на основі таких критеріїв:

- орфографічні та пунктуаційні помилки оцінюються однаково;
- виправляються, але не враховуються такі орфографічні і пунктуаційні помилки:
 - на правила, які не включені до шкільної програми;
 - на ще не вивчені правила;
 - у словах з написаннями, що не перевіряються, над якими не проводилась спеціальна робота;
 - у передачі так званої авторської пунктуації;
- повторювані помилки (помилка у тому самому слові, яке повторюється в диктанті кілька разів), вважається однією помилкою; однотипні (помилки на те саме правило), але в різних словах, вважаються різними помилками;
- розрізняють грубі й негрубі помилки; зокрема, до негрубих відносяться такі:
 - у винятках з усіх правил;
 - у написанні великої букви в складних власних назвах;
 - у випадках написання разом і окремо префіксів у прислівниках, утворених від іменників з прийменниками;
 - у випадках, коли замість одного знака поставлений інший;
 - у випадках, що вимагають розрізнення *не і ні* (у сполученнях *не хто інший, як...; не що інше, як...; ніхто інший не...; ніщо інше не...*);
 - у пропуску одного із сполучуваних розділових знаків або в порушенні їх послідовності;
- в заміні українських букв російськими;

5. п'ять виправлень (неправильне написання на правильне) прирівнюються до однієї помилки;
6. орфографічні та пунктуаційні помилки на неопрацьовані правила виправляються, але не враховуються.

Нормативи оцінювання по класах:

Бали	Кількість помилок	Бали	Кількість помилок
1	15-16 і більше	7	4
2	13-14	8	3
3	11-12	9	1+1 (негруба)
4	9-10	10	1
5	7-8	11	1 (негруба)
6	5-6	12	—

Контрольна перевірка здійснюється фронтально та індивідуально.

Фронтально оцінюються: аудіювання, читання мовчки, диктант, письмовий переказ та письмовий твір, мовні знання та вміння.

Індивідуально оцінюються: говоріння (діалог; усний переказ, усний твір).

Перевірка мовних знань та вмінь здійснюється за допомогою завдань тестового характеру (на їх виконання відводиться 15-20 хвилин уроку) залежно від характеру виучуваного матеріалу. Решта часу контрольного уроку може бути використана на виконання завдань з аудіювання, читання мовчки.

Тематичну оцінку виставляють на підставі поточних оцінок з урахуванням контрольної (тестової) роботи з мовної теми. Оцінку за семестр виставляють на основі тематичного оцінювання.

Оцінювання говоріння здійснюється індивідуально шляхом поступового накопичення оцінок для того, щоб кожний учень одержав мінімум одну оцінку за виконання завдань на побудову діалогу, усного переказу та усного твору. Для цих видів робіт не відводиться окремий урок, а оцінки виводяться один раз на рік і виставляються в колонки без дати.

Фронтальні види контрольних робіт

Форми контролю						
	10		11		12	
	I	II	I	II	I	II
Перевірка мовної теми*	2	2	2	2	2	2
Письмо:						
переказ	1	1	1	1	1	1
твір	1	—	1	—	1	—
Правопис:	1	1	1	1	1	1

диктант**						
Аудіювання*	–	1	–	1	–	1
Читання мовчки*	1	–	1	–	1	–

* Основною формою перевірки мовної теми, аудіювання і читання мовчки є тестові завдання.

** Основною формою перевірки орфографічної і пунктуаційної грамотності є контрольний текстовий диктант.

Література:

1. Аніскіна Н.О. Організація профільного навчання в сучасній школі. – Х.: Видав. гр. „Основа”, 2003. – 176 с.
2. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити / За заг. ред. Олександри Сербенської: Посібник. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.
3. Антоненко-Давидович Б.Д. Як ми говоримо. – К.: Либідь, 1991. – 254с.
4. Біляєв О. М., Симоненкова Л.М., Скуратівський Л.В., Шелехова Г. Т. Навчання української мови в 10 – 11 класах: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1998. – 143 с.
5. Бондарчук Л.І. Методику підказує текст: Навч. посібник. – Тернопіль: Мальва-ОСО, 2001. – 160 с.
6. Ваш репетитор з української мови: Посібник. Вид. 2-е / кол. авторів під керівн. М.Пентиліук. – К.: Ленвіт, 2003. – 72 с.
7. Горошкіна О., Попова Л. Збірник текстів для аудіювання на уроках української мови: 5- 11 класи. – Луганськ: Шлях, 2001.- 48 с.
8. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови в старших класах природничо-математичного профілю: Монографія. – Луганськ, Альма-матер, 2004. – 362 с.
9. Довга О.М. Як писати твір: Методичний посібник для вчителів-словесників. – К.: Просвіта, 1995.–248 с.
10. Донченко Т.К. Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фундація ім.О.Ольжича, 1995. – 251 с.
11. Забашта Л.І. Узагальнення і систематизація знань з української мови. 10 клас: Посібник для вчителя. – К.: Освіта, 1991. – 160 с.
12. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф.. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
13. Коваль А.П. Культура ділового мовлення. Писемне та усне ділове спілкування. Вид. 3-є. – К.: Вища шк., 1982. – 288 с.
14. Козачук Г.О. Підвищення грамотності учнів: Навч. посібник для учнів. – К.: Освіта, 1994. – 161 с.
15. Кононенко В.І. Мова. Культура. Стил: Зб. статей. – Київ – Івано-Франківськ, 2002. – 460 с.
16. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Пед. газета. – 2002. – січень (№ 1). –С. 4–6.

17. Концепція профільного навчання в старшій школі // Освіта України. – № 42 – 43. – 10 червня 2003 р.
18. Матвієнко А.М. Рідне слово. – К.: Просвіта, 1994. – 160 с.
19. Мацько Л.І., Караман С.О., Караман О.В. Українська мова. Як писати переказ (навчально-методичний посібник). – К.: Магістр-S, 1998. – 224 с.
20. Миропольська Н. Естетичні фрагменти уроку (Практикум для 10-11 кл.) // Дивослово. – 1996. - № 7. – С.23-27.
21. Ніколаєнко І.О., Терновська Т.П., Ужченко В.Д. Збірник вправ і завдань з української мови. Для підготовки до випускних і вступних іспитів. – К.: Освіта, 1997. – 224 с.
22. Олійник О. Українська мова 10 –11 . Підручник для 10-11 класів середньої школи. – К.: Вікторія, 1998. - 467 с.
23. Пентилюк М.І., Іващенко О.В. Українська мова: Підручник-комплект. – К.: Ленвіт, 2001. – 352 с.
24. Сагач Г.М. Золотослів: Навчальний посібник для середніх і вищих навчальних закладів. - К.: Райдуга, 1993.– 378с.
25. Скуратівський Л.В. Українська мова. Елементи практичної риторики: Додаток до підручника ”Українська мова, 10-11 кл.” для загальноосв. навч. закладів з укр. та рос. мовами навчання. – К.: Освіта, 2004. – 128 с.
26. Сліпушко О. Українська мова й етапи кар’єри ділової людини. – К.: Криниця, 1999. – 200 с.
27. Томан Іржі. Мистецтво говорити: Пер. з чес. В.І.Романця. – 3-є вид. – К.: Україна, 1996.– 269 с.
28. Українська мова: Підруч. для 10-11 кл. шк.. з укр. та рос. мовами навчання/ О.М.Беляєв, Л.М.Симоненкова, Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова. – К.: Освіта, 1997. – 240 с.
29. Українська мова: Підручник для учнів старших класів середніх навчальних закладів нефілологічного профілю та абітурієнтів / Галетова А.Г., Гайдаєнко І.В., Горошкіна О.М., Паламарчук О.С., Пентилюк М.І. – К.: Ленвіт, 2003. – 272 с.
30. Учіться висловлюватися / П.І.Білоусенко, Ю.О.Арешенков, Г.М.Віняр та ін. – К.: Рад шк., 1990. – 126 с.
31. Хом’як І.М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі. – Рівне: ППФ „Волинські обереги”, 1998. – 228 с.
32. Шелехова Г., Манако А., Остаф Я. Комп’ютерні технології у навчанні мови // Дивослово. – 1999.– № 3. – С. 33-35.

Укладачі:

М.І. Пентилюк – доктор педагогічних наук, професор;
О.М. Горошкіна – доктор педагогічних наук, доцент;
А.В. Нікітіна – кандидат педагогічних наук, доцент